

BERGUVINVENTERINGEN 1998-1999

Text: Viking Olsson & Conny Philipsson

För många av dagens människor är det nog till stora delar okänt och i varje fall svårt att förstå det hat och den förföljelse, som riktades mot rovdjuren och inte minst rovfåglar och ugglor under artonhundratalet och in på nittonhundratalet. Rovfåglar skulle förföljas på alla sätt! Man fångade, sköt eller förgiftade dem och tog äggen eller dödade ungarna i boet. För att ytterligare uppmuntra därtill utlystes år 1864 genom "Kongl. Maj:ts Nådiga Jaktstadga" belöningar i form av "skottpengar" bl. a. för "räf, örn eller berguf" uppgående till 3 riksdaler per styck. Från redogörelser om antalet dödade och inlämnade uvar kan man få en uppfattning om förföljelsens omfattning och delvis naturligtvis också något om tillgången. Ett par exempel. På de två år som följde direkt på beslutet om skottpengar, utbetalades i Södermanland premier för 38 dödade uvar, ungefär motsvarande hela det totala beståndet av häckande uvar inom länet idag. Långt senare, under de första åren av nittonhundratalet, inlämnades fortfarande i Norrland årligen omkring 150 dödade uvar. Kampanjen lyckades alltså alltför väl, ivrigt påhejad som den var av den tidens jägarorganisationer. Det var ju i stort sett också bara jägare, som med bössa var ute i markerna vid alla årstider, alltså även under uvens häckningstid. Man kan numera på ett kartblad över nästan vilken trakt som helst i Sverige finna månghundraåriga traditionsrika namn som Uvberget, Uvklint, Uvön, Uggelö och andra liknande, där uvens rop om våren tystnade vid så gott som alla, ett efter ett.

Någon ornitologisk förening till uvens försvar fanns ej på den tiden, knappast heller ornitologer av det slag vi har nu. I stället var det några få klarsynta naturvårdskämpar, som i de första årtiondena av vårt sekel slog larm, bl. a. i Svenska Naturskyddsföreningens årsböcker. År 1910 kom "Några ord om rovfåglar som är värda skydd" (Einar Lönnberg), "Mot den summariska rovfågelspremieringen" (C.O. Roth 1913) och "Rovfågelsfångsten med sax. Dess avskaffande en naturskyddsfråga av största betydelse" (Thor Högdahl 1920). Men den sten, man från jägarehåll satt i rullning, rullade vidare och förföljelsen och nedgången bara fortsatte. En viktig artikel "Skola våra rovfåglar utrotas?" (L.A. Jägerskiöld 1935) avslutades med orden: "Tag steget fullt ut. Fridlys alla rovfåglar!" Att ett slutligt och totalt, lagligt skydd för berguven kom först 1950 visar vilken bromssträcka, som krävs för att få stopp på gamla inrotade uppfattningar. I själva verket fortsatte naturligtvis den avsiktliga förföljelsen in på 50- och 60-talet, och gör väl så ännu, här och var. Särskilt länge tycks rovfågelshatet ha levat kvar i norra Sverige och anses där fortfarande vara ett svårt hot. Inför fridlysningsen 1950 genomfördes under de närmaste föregående åren en riksinventering (Curry-Lindahl 1950). Det kunde konstateras att vi då hade drygt 450 häckande uvar i landet, fördelat på 293 i Norrland, 94 i Svealand och 68 i Götaland (Tabell 1 och figur 1).

Tyvärr avlöstes vid den tiden de tidigare hoten mot uvstammen av flera nya. Allvarligast av dem var jordbrukets giftspridning i de odlade markerna. Som toppkonsument i näringskedjorna drabbades uven svårt genom sin utpräglade diet på ett stort antal fågelarter och smågnagare från åkrar och ängar. I ett par decennier hittades i framför allt Sydsverige döende och döda förgiftade uvar, och häckningsresultaten de åren påverkades också självfallet därav. Även i detta fall fick man se hur trögt det går att få åtgärder vidtagna, trots att riskerna framstår klart och tydligt. De som vållar dem, vill ogärna inse orsakssammanhangen. Först 1966 kom ett förbud mot användningen av de farligaste kvicksilvergifterna (Odsjö och Olsson 1975).

En olycka kommer sällan ensam. Under samma årtionden som gifterna verkade, klättrade äggsamlare omkring i bergen och plockade undan ägg ur de allt fåtaligare uvbona. Först genom en avslöjande razzia, genomförd av SOF bland äggsamlarna 1971 (Olsson 1972), nåddes ett ganska effektivt stopp i den verksamheten. Under dessa år ökade samtidigt

människornas fritidsaktiviteter ute i naturen allt mer. En till en början nästan ohejdad exploatering med fritidsbebyggelse längs kusterna och vid insjöarna slog på många håll snabbt ut sekelgamla häckningsplatser. Stora störningsrisker uppkom genom ökande båtsport och sportfiske längs stränderna, särskilt under uvarnas känsliga inledande period av häckningen. Helt nya aktiviteter såsom bergsklättring medför ytterligare nya störningsrisker (Olsson 1982 och 1992). Inte heller kunde en total fridlysning få någon omedelbar inverkan på den fortgående allvarliga dödsrisken för uvarna i elanläggningarna ute i naturen (Olsson 1981).

Av ovanstående framgår att förhoppningarna om ett snabbt stopp i nedgången av uvstammen genom totalfridlysningen 1950, inte kunde besannas. Det framstod därför också som mycket viktigt att kunna följa stammens utveckling, åtminstone med tioåriga intervall. Dessa inventeringar (Olsson 1967, 1976, 1986 och 1997) kom att visa på en oroande stark fortsatt minskning inom den vilda uvstammen. En botten inom denna stam nåddes omkring 1985 (Olsson 1986), alltså fortfarande fram till denna tidpunkt hela 35 år efter det att fridlysningen trätt i kraft.

Redan på 60-talet var det klart att berguven blivit i stort sett utrotad i större delen av landet. Endast längs ostkusten från Södertörn ner till Västervikstrakten fanns en mera sammanhängande, kvarlevande stam. I det en gång uvriska Bohuslän hade bara några få par överlevt. För att råda bot på detta startade en organisation kallad Berguv Sydväst ett helt ideellt arbete med huvudmål att genom avel och utsläpp återfå uven i området (Hägerroth 1986). Man lyckades snabbt få fram en fungerande metodik och snart spred sig avelsarbetet till nya delprojekt i andra landsändar, där det också blivit tyst och tomt i de gamla uvthållan. Under åren fram till 1984 frisläpptes ca 600 uvar inom Berguv Sydvästs område. Dessa gav upphov till ca 100 bofasta häckande par, och utsläppen där kunde därför programenligt avslutas. Avelsuvarna spreds sedan ut till alla de nya avelsprojekten från Skåne i söder till Norrbotten i norr. I flertalet av dem pågår fortfarande utsläpp, dock med målet att verksamheten också där skall avbrytas, när det bedöms att tillräckligt antal fria uvar finns utspridda inom projektområdet.

Vid inventeringen kring 1975 hade så få uvar släppts ut, att totalsiffran 191 par i Sverige fortfarande i stort sett gällde uvar tillhörande den gamla vilda stammen. Men därefter ökade den totala stammen snabbt och spridning skedde ut i de tidigare tömda thållan. Ökningen var så gott som helt ett resultat av utsläppen, där det efter några år också var avkomman till tidigare utsläppta, som stod för häckning och produktion av ungar. Omkring 1982 passerades antalet "vilda" uvar i landet av antalet utplanterade och deras avkomma. Det är konstaterat (Olsson 1997) att rörligheten som regel är obetydlig hos ungfåglarna, när de lämnar föräldrareviret och därigenom gick det att ännu vid den riksomfattande inventeringen kring 1985 ungefärligt särskilja de båda populationernas sannolika andelar inom totalsumman på 234 par. Genom enstaka fåglars längre förflyttningar av "vilda" ut till utplanteringsområdena och utplanterade uvars kontakter in i de "vilda" uvarnas områden blir dock blandningen mellan de två grupperna nu allt starkare. Att i en inventering nu försöka bedöma de två uvgruppernas andelar är inte längre meningsfullt.

Årligen har landets olika uvprojekt gjort uppskattningar av det vilda beståndet, framför allt i de områden, där man släppt ut buruppfödda uvar. För att få en samlad bild av situationen i landet i övrigt, beslutades det under uvgruppernas riksmöte 1996, att en rikstäckande inventering skulle äga rum inför sekelskiftet. Berguven är en mycket svårinventerad art, då den är övervägande nattaktiv och lever mycket undangömt under dagen. Därför avsattes två år för inventeringen, 1998 och 1999. Detta var viktigt, speciellt i de trakter, där en etablerad stab av inventerare saknades. En upparbetad kår av inventerare fanns redan i större delen av

Bohuslän, Dalsland, Halland, södra och mellersta Västergötlands och Göteborgs län, Skåne, Blekinge, Jönköpings län, norra Kalmar län, Östergötland, Södermanland, Stockholms län, Dalarna samt större delen av Norrland. I övriga Sverige upprättades nya nätverk av inventerare för att så långt som möjligt täcka in de ”vita fläckar”, som inte på samma sätt uppmärksammats tidigare. En acceptabel täckning erhöles därmed i större delen av Sverige utom Kronobergs län, västra Värmland på gränsen mot Norge samt norra Hälsingland, där bemanningen kunde ha varit tätare.

Målet var att först genom avlyssning av lämplig terräng under januari-mars bestämma fast närvaro av uv i så många uvrevir som möjligt. Svårigheten att inventera ugglor med hjälp av läten är väl känd och berguven utgör sannerligen inget undantag från detta. Etablerade par ger oftast mycket få läten ifrån sig under häckningsperioden. Många kvällar hörs inga läten alls. Lägg därtill, att när de väl låter höra sig, är det i regel endast vid solnedgång och gryning. Ett enda eller några hoanden, precis när solen har gått ned och det fortfarande är ljus, kan vara allt för en kväll, såvida inte uvarna är inne i sin parningsfas. Detta gör att man endast kan kontrollera ett uvar per kväll. Och hör man ingenting, kan man alltså inte utgå ifrån att reviret är obesatt. Uvhanar utan honor kan dock ropa intensivt och länge under stora delar av natten. Det är inte bara berguvarna själva som gör det svårt för inventerare. Bara att ta sig till lämplig plats för att lyssna kan vara svårt, om man t. ex. befinner sig i Norrland eller norra Svealand, där meterdjupa snötäcken gör skogsvägarna oframkomliga under uvarnas mest aktiva period. På sådana ställen får man istället lita till insatser i den eventuella häckningens senare skede. Många vägar är även avstängda med låsta bommar under stora delar av året.

Under den ömtåliga tiden, då honan ruvar eller ungarna har dålig förmåga att själva upprätthålla kroppstemperaturen, d.v.s. i mars-maj/juni, har inventerarna hållit en lägre profil. Berguven blir under denna tid lätt störd och kan överge ägg och ungar under hela den inledande fasen av häckningen. Lyssnandet under våren följdes sedan upp i början av juli t.o.m. augusti med besök i terrängen under dagtid. Under denna tid är eventuella ungar i de flesta fall stora, någorlunda flygkunniga och fortfarande kvar i reviret och man kan med större säkerhet konstatera, vad som skett under den mer känsliga tiden. Har häckningen misslyckats, kan det dock ofta vara svårt att säkerställa hur förhållandena varit just det året. Det kan naturligtvis även vid denna tidpunkt vara risk för störningar, om honan lagt om. Närmare studier av uvarnas beteenden under längre årsserier i reviren har också visat att paren under vissa år tycks vara mer löst knutna till reviret, ofta i samband med att de helt avstår från häckningen. Bakom detta ligger sannolikt oftast brister i näringsförsörjningen, framför allt under vintermånaderna omedelbart före äggläggningen (Olsson 1997).

En annan speciell svårighet ligger i att det ej är känt vid vilken ålder våra vilda uvar blir köns mogna och därigenom har möjlighet att verkligen gå till häckning. Som ett medeltal ligger den troligen vid 3-4 år. Då dödligheten under de första tre åren visat sig vara så hög att ca 2/3 av fåglarna aldrig når köns mogen ålder (Olsson 1997), innebär detta att en så stor andel av uvarna inte heller kan anses helt bundna till bestämt revir. Många för ett ganska nomadiserande liv under ett sökande efter lämpligt fritt revir och efter make/maka. Sådana uvar kan sannolikt ingå i detta material, men det har de förmodligen gjort även vid tidigare inventeringar. Utöver uvar inom de här redovisade, besatta reviren, finns det alltså även ett okänt antal unga, ej köns mogna kringströvande exemplar. Under 1998 noterades 560 och under 1999 570 revir. Sammanlagt under bägge åren hittades minst 657 olika besatta revir i Sverige. I de fall, där uvarna endast konstaterats som närvarande under ett av dessa två år, kan detta ha flera olika orsaker, dels utebliven häckning hos en del par, dels en tänkbar förflyttning av fåglarna mellan skilda revir och dels verkligen nytillkomna par. Det är omöjligt att veta vilka av dessa revir, som under bägge åren innehades av samma individ/-er. Genom att ta det år som var gynnsammast i varje landskap/län och att därtill lägga ett sannolikt tillskott av ej noterade par i vissa sämre undersökta områden kan

man stanna för en sannolik total siffra för Sverige på ca 610 besatta revir nu vid millenieskiftet.

Resultatet fördelat på Göta-, Svea- och Norrland samt jämförelser med alla tidigare inventeringar kan ses i tabell 1. 1998-1999 års inventering har legat till grund för den karta över berguovens utbredning, som framtagits till Svensk Fågelatlas (Svensson S., Svensson M. & Tjernberg M.). Av denna kan man frestas att tro att uvreviren numer tycks jämnt fördelade i landet (se figur 2). Av sekretesskäl har endast de 5x5-milsrutor streckats, vilka innehåller minst ett besatt revir. Tätheten i dessa rutor kan alltså variera mycket, från 1 upp till 10-15 par (Olsson 1979). I Svealand och Götaland är det framför allt de äldre kärnområdena på väst- och ostkusten, som fortfarande hyser de tätaste bestånden. I kargare skogrika områden, såsom t.ex. småländska höglandet och östra och norra delen av Västergötland är reviren fortfarande fåtaliga. Att populationen på västkusten med angränsande områden klarar sig bra är tydligt. Den är självreproducerande och ökar t.o.m. fortfarande sin numerär, trots att inga uvar släppts ut i området sedan 1983. Däremot har populationerna i Stockholms, Södermanlands och Östergötlands skärgårdar uppvisat en rad dåliga år med allt färre boplatser och mycket dålig reproduktion (Olsson 1997). Medelvärdet för producerade ungar per besatt revir har vid något år varit så lågt som 0,3, vilket inte på något sätt kan kompensera dödligheten. Viss förbättring har dock skett under de senaste åren.

En närmare granskning av förändringarna inom den svenska uvstammen, under det skede då det ännu klart gick att urskilja den vilda stammens och de utsläppts spridningstendenser (Olsson 1976, 1986 och 1997), visar klart att så gott som hela tillväxten i landet härrör från utsläppta uvar och deras avkomma. Så har t. ex. de nu utsläppta 625 uvarna inom Berguv Sydvästs område resulterat i omkring 170 besatta revir, allt utan att några nämnvärda tillskott kan ha kommit från den obetydliga resten av det gamla, vilda beståndet. I figur 3 kan ses hur alla projektområdena tillsammans nu frisläppt ca 3 300 uvar. Bakom framgången ligger ett stort och tålmodigt arbete från en väldig skara av uvskötare och andra funktionärer. De bör alla nu kunna glädjas och känna stor tillfredsställelse över resultatet.

Tittar man på antalet ungar i de lyckade inrapporterade häckningarna 1998, får man ett medelvärde på 1,76 (n=130) och för 1999 på 2,14 (n=120). Som jämförelse kan nämnas att motsvarande värde blev 1,57 för ett stort antal häckningar (n=250) från tidigare år i Södermanland och Östergötland (Olsson 1997). I detta material var soptippsuvarna mycket få. I en del landsändar har soptippsuvarnas avkomma nu en förhållandevis stor del av den samlade produktionen. I takt med att sophanteringens ändrar karaktär och tipparna inte blir lika attraktiva för brunråttorna, kommer medeltalet uvungar där sannolikt att sjunka. Soptippsuvarnas medelproduktion i ett urval av lyckade häckningar under 1999 blev 2,87 (n=23), jämfört med 1,96 (n=94) för de övriga.

Många hot mot stammen finns förvisso kvar, och några av dem är vad man skulle kunna kalla naturliga. Årligen är det åtskilliga uvungar som i bohyllorna dödas av grävling, räv eller mård. Med en ökande uvstam blir det också allt svårare för uvarna att hitta predator- och vädersäkra bohyllor. I det svenska landskapet är ofta goda boklippor en bristvara eller saknas helt. Sophögsuvarnas höga ungtproduktion jämförd med en betydligt lägre hos ”normaluvar” tyder på en viss bytesbrist i markerna under kanske korta men viktiga perioder av uvarnas liv.

Människans aktiviteter i naturen vållar ofta helt oavsiktligt stora förluster. Värst är sannolikt elnätet i landskapet och trafiken med bilar och tåg. Taggråd, ibland i bruk, ibland kvarhängande i skogen kring gamla nedlagda beteshagar är en risk, som kan minskas genom ökat hänsynstagande. Andra kan utan större svårigheter bemästras om viljan finns, t.ex. olämplig placering av ny fritidsbebyggelse och avverkningar som sker utan föreskriven hänsyn, störande bergklättring, olaga jakt och borövande, men faktiskt också onödig störning

på häckningsplatserna av nyfikna fågelskådare vid olämplig årstid. Inte heller tycks intresset för att i Sverige samla ägg, ungar och vuxna berguvar vara över. Årligen förekommer incidenter i Sydsverige med såväl tyska, danska som svenska medborgare inblandade. För några år sedan fördes två ringmärkta vilduvar till Tyskland, sedan de fällfångats och dödade av svenskar på gränsen mellan Skåne och Blekinge. Svenska jägare skjuter fortfarande berguv, vid ett tillfälle i tron att det var en örn! Av sådana skäl har vi vid inventeringen haft den största förståelse för de inventerare, som inte önskat avslöja boplatsernas läge. Som framgår av ovanstående är farorna verkligen så många att det inte är självklart att uvstammen skall kunna vidmakthållas på den nivå, den nu har. Flertalet utplanteringsprojekt har redan börjat dra ner på sin verksamhet och hos övriga ligger också planer fastlagda för en avveckling. Först på lång sikt, efter att utsläppen upphört, kommer den verkliga bärkraften hos vår uvstam att avslöjas.

Som avslutning vill vi här framföra ett stort tack till de flera hundra personer, som i större eller mindre grad bidragit med uppgifter och andra former av hjälp till denna inventering. För speciella insatservill vi särskilt tacka Andro Stenman, som sammanställt uppgifterna från hela Norrland, och Peter Strandvik, ansvarig för Berguv Sydvästs rapportering. Dessutom stort tack särskilt till Östen Andersson, Göran Bergengren, Kalle Bergström, Johan Bohlin, Ola Bondesson, Alar Broberg, Kjell Carlsson, Claes Dyst, Börje Gustavsson, Peter Hjelm, Joakim Johansson, Tommy Larsson, Tomas Lindblad, Björn Lundberg, Ullrik Löthberg, Stig Norell och Ove Stefansson.

Viking Olsson, Stigarvägen 1, 611 65 Nyköping
Conny Philipsson, Polhemsgatan 16, 371 40 Karlskrona

Litteratur

- Curry-Lindahl, K. 1950. Berguven, *Bubo bubo* (L.), förekomst i Sverige jämte något om dess biologi. *Vår Fågelvärld* 9:113-165.
- Hägerroth, S. 1986. Projekt Berguv Sydväst. *Fauna och flora* 81:163-164.
- Odsjö, T. & Olsson, V. 1975. Kvicksilverhalter i en population av berguv *Bubo bubo* i sydöstra Sverige efter 1966 års kvicksilverförbud. *Vår Fågelvärld* 34:117-124.
- Olsson, V. 1967. Berguvinventeringen 1965. *Sveriges Natur*, årsboken 1967:78-88.
- Olsson, V. 1972. Äggsamlarrazzian 1971. *Vår Fågelvärld* 31:32-44.
- Olsson, V. 1976. Berguven *Bubo bubo* i Sverige 1974-75. *Vår Fågelvärld* 35:291-297.
- Olsson, V. 1979. Studies on a Population of Eagle Owls, *Bubo bubo* (L.) in Southeast Sweden. *Swedish Wildlife Research ? Viltrevy*, vol. 11:1-99
- Olsson, V. 1981. SOF och el-ledningsdöden ? en rapport om vidare studier och framsteg. *Vår Fågelvärld* 40:505-509.
- Olsson, V. 1982. Bergsklättring och fågelskydd på kollisionskurs! *Vår Fågelvärld* 41:333-335.
- Olsson, V. 1986. Berguven *Bubo bubo* situation i Sverige 1984-1985. *Vår Fågelvärld* 45:117-125.
- Olsson, V. 1992. Bergsklättring ett allt större problem för fågelskyddet. *Vår Fågelvärld* 51(1):6-8.
- Olsson, V. 1997. Breeding success, dispersal and long-term changes in a population of Eagle Owls *Bubo bubo* in southeastern Sweden 1952-1996. *Ornis Suecica* 7:49-60.
- Olsson, V. & Westervall, J-E. 1992. Stoppa fågeldöden i ledningsnätet. *SNV informerar*.
- Svensson, S., Svensson, M. & Tjernberg, M. 1999. *Svensk Fågelatlas*. *Vår Fågelvärld*, supplement 31, Stockholm.